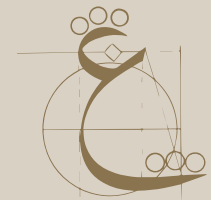
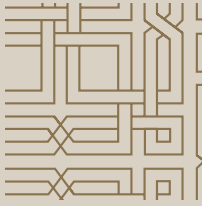

kadim

SAYI / ISSUE 2 · EKİM / OCTOBER 2021

kadim

*“Kadim oldur ki
evvelin kimesne bilmeye”*

Kadim is that no one knows what came before.

kadim

Osmanlı araştırmalarına münhasır, altı ayda bir (Nisan ve Ekim) neşredilen, açık erişimli, çift kör hakem sistemli akademik dergi

Double-blind peer-reviewed open-access academic journal published semiannually (April and October) in the fields of Ottoman Studies

SAYI | ISSUE 2 • EKİM | OCTOBER 2021

İMTİYAZ SAHİBİ | PROPRIETOR

Burhan ÇAĞLAR

SORUMLU YAZI İŐLERİ MÜDÜRÜ | MANAGING EDITOR

Ömer Faruk CAN

İRTİBAT | CONTACT

Kadim • Sakarya Üniversitesi

Esentepe Kampüsü, Fen-Edebiyat Fakültesi, C Blok, Ofis: 113,
Serdivan/Sakarya (Turkey) 54050

Telefon | Phone • 00 90 264 295 60 15

İnternet Adresi | Webpage • dergipark.org.tr/kadim • kadim.sakarya.edu.tr

E-posta | E-mail • kadim@sakarya.edu.tr

TASARIM | DESIGN Hasan Hüseyin CAN

BASKI | PRINTED BY

MetinCopyPlus • Artı Dijital & Baskı Merkezi

Türkocağı Cad. 3/A Cağaloğlu/Fatih/İstanbul

BASIM TARİHİ | PRINT DATE • EKİM | OCTOBER 2021

ISSN 2757-9395 • E-ISSN 2757-9476

ÜCRETSİZ | FREE OF CHARGE

Kadim'deki makaleler, [Creative Commons Atınlı-Gayriticari 4.0 \(CC BY-NC\)](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır. Bilimsel araştırmaları kamuya ücretsiz sunmanın bilginin küresel paylaşımını artıracacağı ilkesini benimseyen dergi, tüm içeriğine anında açık erişim sağlamaktadır. Makalelerdeki fikir ve görüşlerin sorumluluğu sadece yazarlarına ait olup Kadim'in görüşlerini yansıtmazlar.

Articles in Kadim are licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 \(CC BY-NC\)](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) International License. Kadim provides immediate open access to its content on the principle that making research freely available to the public supports a greater global exchange of knowledge. Authors are responsible for the content of contributions; thus, opinions expressed in the articles belong to them and do not reflect the opinions or views of Kadim.

“Kadim oldur ki
evvelin kimesne bilmeye”

Dergi Park

EDİTÖR
EDITOR-IN-CHIEF

Arif BİLGİN | Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi

YAYIN KURULU
EDITORIAL BOARD

Necmettin ALKAN | Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi
Fatih BOZKURT | Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi
Ömerül Faruk BÖLÜKBAŞI | Doç. Dr., Marmara Üniversitesi
Kerim İlker BULUNUR | Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi
Büşra ÇAKMAKTAŞ | Dr. Öğr. Üyesi, Sakarya Üniversitesi
M. Talha ÇİÇEK | Doç. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Filiz DIĞIROĞLU | Doç. Dr., Marmara Üniversitesi
Miraç TOSUN | Dr. Öğr. Üyesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi

YAZIM VE DİL EDİTÖRLERİ
WRITING AND LANGUAGE
EDITORS

Ömer Faruk CAN | Sakarya Üniversitesi
Burhan ÇAĞLAR | Sakarya Üniversitesi
Burak ÇİTİR | Sakarya Üniversitesi
Bünyamin PUNAR | Sakarya Üniversitesi

TÜRKÇE DİL EDİTÖRÜ
TURKISH LANGUAGE EDITOR

Sedat KOCABEY | Sakarya Üniversitesi

İNGİLİZCE DİL EDİTÖRLERİ
ENGLISH LANGUAGE
EDITORS

İrem GÜNDÜZ-POLAT | Sakarya Üniversitesi
Hâcer KILIÇASLAN | Sakarya Üniversitesi

MİZANPAJ EDİTÖRÜ
LAYOUT EDITOR

Hasan Hüseyin CAN | İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM)

SOSYAL MEDYA EDİTÖRÜ
SOCIAL MEDIA EDITOR

Kasım BOLAT | Çankırı Karatekin Üniversitesi

YAYIN SEKRETERİ
SECRETARIAT

Yusuf İslam YILMAZ | Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Rus İmparatorluğu'nun Basra Körfezi Politikasının Teşekkülü*

THE FORMATION OF
THE PERSIAN GULF POLICY
OF THE RUSSIAN EMPIRE

OLEG ALEKSANDROVIÇ NIKONOV**

ÇEV. OKAN GÜVEN***

ÖZ

ABSTRACT

Bu makale Rusya İmparatorluğu'nun Basra Körfezi'ndeki ilk siyasi ve ticari temaslarını ve bölgedeki ilişkilerinin teşekkülünü ele almaktadır. Çalışmada Bağdat ve Basra'da faaliyet gösteren İmparatorluk konsolosluklarının, Rusya ticaret ve sanayi çevreleri ile bölgedeki pazarlar arasında tesis edilen münasebetlerdeki rolleri incelenmektedir. Rus İmparatorluğu Dış Politika Arşivi'nden (AVPRI) derlenen belgelerin analizine dayanan çalışmada Rusların bölgede yapılanma girişimlerine karşı çıkan Britanya politikasına özellikle odaklanılmıştır. Zira yazara göre, Rusların planlarını başarıya ulaştırmasındaki zorluk, Basra Körfezinin uzak bir coğrafyada yer alması değil, Britanya ile olan dostane ilişkilerin korunmasını gerektiren siyasi atmosferden kaynaklanmaktaydı. Bununla birlikte Rusya'nın Körfez'deki varlığını güçlendirmesi, askeri manevralar da dahil, 19. yüzyılın son çeyreği ile 20. yüzyılın başlarına değin siyasi güç dengesinde değişime yol açtı ve Rusya-Britanya arasında Doğu'daki "etki alanlarının" paylaşımına dair 1907 anlaşmasının imzalanmasına katkıda bulundu.

Anahtar Kelimeler: Basra Körfezi, Rusya İmparatorluğu, Büyük Britanya, Bağdat, Basra, Osmanlı.

MAKALE BİLGİSİ | ARTICLE INFORMATION

Makale Türü: Tercüme Makale | Article Type: Translated Article
Geliş Tarihi: 2 Eylül 2021 | Date Received: 2 September 2021
Kabul Tarihi: 4 Ekim 2021 | Date Accepted: 4 October 2021

ATIF | CITATION

Nikonov, Oleg Aleksandroviç. "Rus İmparatorluğu'nun Basra Körfezi Politikasının Teşekkülü". çev. Okan Güven. *Kadim* 2 (Ekim 2021), 163-173.

* O. A. Nikonov, Stanovlenie otnosheniy Rossiyskoy imperii s regionom Persidskogo Zaliva, *Lokus: Lyudi, Obşestvo, Kulturi, Smisl*, [O. A. Никонов, Становление Отношений Российской Империи с Регионом Персидского Залива, *Локус: Люди, Общество, Культура*], 2015/4, 88-99.

** Doç. Dr., Moskova Pedagoji Devlet Üniversitesi, Tarih ve Politika Enstitüsü, Modern ve Çağdaş Tarih Bölümü, Moskova / Rusya. ORCID: 0000-0001-6632-4364.

*** Arş. Gör., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Sivas / Türkiye. oguven@cumhuriyet.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8589-1433.

This article deals with the Russian Empire's first political and commercial contacts in the Persian Gulf and its relations in the region. Based on the analysis of documents compiled from the Russian Empire Foreign Policy Archive (AVPRI), the study reveals the role of the Imperial consulates in Baghdad and Basra in establishing mutually beneficial contacts between representatives of the commercial and industrial circles of the Russian Empire and the Arab markets in the region. It pays particular attention to the British policy opposing the initiatives of the Russian structures. The author finds the difficulty that prevented the success of the Russian plans in the region not related to the geographical remoteness but to the necessity of keeping friendly relations with Great Britain. At the same time, the growing Russian presence and military demonstrations between the last quarter of the nineteenth and the beginning of the twentieth century paved the way for the change in the political balance of powers. They contributed to formalizing the Russian-British agreement of 1907 for the legal division of "spheres of influence" in the East.

Keywords: Persian Gulf, Russian Empire, Great Britain, Baghdad, Basra, Ottoman.

Rus Devleti'nin Basra Körfezi' bölgesine karşı ilgisi ilk olarak Büyük Petro'nun hâkimiyeti zamanında ortaya çıkmıştı. Kendilerini büyük coğrafi keşifler sayesinde önemli deniz güçleri olarak gören ülkeler Avrupa'dan Hindistan'a uzanan yolda Körfez havzasındaki ticaret ve nakliyat noktalarında bir üs kurmayı düşünmüşlerdi. Rusların Reformist Çarı² Bahreyn'den gelen inciler ve Hindistan ile Afrika'dan gelen egzotik mallarla ilgili olarak Körfez limanlarındaki zengin ticareti iştmişti. Burada bir Rus noktası teşkil etmeden Hindistan gibi gelecek vaat eden pazarlara açılmak imkansızdı.

Öte yandan 17. yüzyılın sonunda Körfez'deki politik durum tüm Avrupa güçlerinin harekete geçmesini teşvik etmişti. İran ve Osmanlı İmparatorluğu arasında yerel Arap aşiretlerinin kendi tebaalarına dahil edilmesi için yaşanan keskin çatışma, her iki tarafın da bu topraklar üzerindeki etkin kontrolünü kaybetmesine neden olmuştu. Bedevî kabilesi Beni Halid'in şeyhleri 1670'te, İslam Halifelîği'nin geleneklerine saygı duymalarına rağmen en elverişli ânu kullanarak, Ahsa ve Katif vahalarını ele geçirmeyi, Osmanlı paşasını devirmeyi ve bağımsızlıklarını ilan etmeyi başarmışlardı. Böylece Şeyh Barak İbn Garir yetkisini güneydeki Katar'dan kuzeydeki Basra'ya kadar genişletmişti.³ Bu gelişmeler başta Kuveyt olmak üzere Körfez kıyılarının batı kesimini bir yandan Bağdat ve Basra'da merkezî bir temsilci olan Osmanlı valisi için ulaşılamaz kılarak diğer yandan iç huzur ve sükûnun muhafaza edilmesini sağlamıştı.

Rusya'nın bölgedeki durumu tanımaya yönelik ilk girişimi Hindistan'a yapılan büyük bir keşif gezisinin bir parçası olarak organize edilmişti. 1695'te I. Petro, yanına kattığı tüccarlar ve kaleme aldığı mektuplar ile birlikte Semyon Malenkoy'u İran Şahı'na ve Hindistan'daki Yüce Mugol'a⁴ göndermişti. Kendisine eşlik eden grupta Moskova'nın tacirlerinden Sergei Anikeev ve Astrahan kökenli olan Ivan Sevrin ile bir dizi tüccar bulunuyordu.⁵ Elçiler Hindistan'ın Surat, Agra ve Delhi şehirlerini ziyaret etmeyi başardı. Bu sırada İmparator Evrengzib'den (Âlemgîr) ticaret izni elde etmiş ve buradayken Rusya'ya ithal etmek için kumaş ve sair Hint malları satın almışlardı.⁶ Heyetin dönüş rotası körfezdeki limanlardan biri vasıtasıyla gerçekleşmişti. Yerel gelenek ve göreneklerden habersiz olmalarından dolayı dönüş yoluyla ilgili yapılan bu tercihin yanlışlığı sonradan ortaya çıkmıştı. Basra Körfezinde yaşanan bir dizi talihsizlik elçilik heyetinin "Arap Korsanları" tarafından yağmalanmasının peşi sıra başladı. Malenkoy ve Anikeev dönüş güzergahında Şamahı şehrinde⁷ vefat ettiler. Bu sefer hakkında 1716 tarihli bir rapor ulaştırılmıştı. Raporda Andrey Semenov'un ziyaretinden herhangi bir sonuç alınmadığı ve "elçiliğe verilen emirlerin bir sonuç temin etmesi açısından başarısız

1 20. yüzyıl boyunca Fars Körfezi, Arap Körfezi ve Basra Körfezi şeklindeki isim tartışmaları bölgedeki siyasi eğilimlere ve egemenlik iddialarına paralel olarak şekillenmiştir. Metinde Türkçe kullanıma uygun olarak "Basra Körfezi" ismi tercih edilmiştir. (Çevirenin Notu. Bundan sonra Ç. N).

2 Kastedilen, Osmanlı tarihinde "Deli" olarak bilinen I. Petro'dur (1689-1725). (Ç. N).

3 A. M. Rodrigues, *Arabskie Monarkhy v XX veke: Ekonomika, Politika, Sotsialnaya Struktura*, (New York, 2000), 297-298.

4 Babürlüler. (Ç. N).

5 Bu kimseler, orijinal metinde Rus İmparatorluğu'nda bulunan şehirlerdeki el sanatkarı ve tüccar olan özel bir sosyal sınıf dahilindedir. Onların yanlarında bulunan kişilerse aslında tüccardan çok satışları gerçekleştiren tüccar temsilcisi olan kiralanmış kimselerdir.

6 K. A. Antonova i dr. (ed.), *Novaya İstoriya İndii* (Moskva: 1961), 15/45.

7 Azerbaycan'da bir şehir. (Ç. N).

olunduğu” bildirilmektedir.⁸ Başarısızlık Petro’yu ürkütmedi, aksine sözüm ona bir “Madagaskar” seferi için hazırlıkları hızlandırdı. Bunu tetikleyen ise Madagaskar’ın bölgesel nakliyenin kontrol edilmesi ve Hindistan’ın “zenginliklerine” ulaşmak için bir Rus üssüne dönüştürülebileceği düşüncesi idi.⁹ Bundan ötürü ise 1723 yılında büyük bir gizlilik atmosferi içerisinde Amiral D. Wilster’in¹⁰ yapacağı bir deniz seferi için hazırlıklara başlanılmıştı. İlk Rus İmparatoru’nun¹¹ ölümü üzerine Basra Körfezi’ne karşı olan ilgi azalmıştı ve 18. yüzyılın ortalarından itibaren başlamak üzere Körfez’e komşu olan bölgelerdeki girişimler Büyük Britanya’ya geçmişti; Es-Sabah ailesiyle olan yakın bağları sayesinde Britanyalılar ilk olarak Kuveyt’te akabinde komşu Arap limanları Muhammara (Hürremşehr), Buşehr ve Bender Abbas’ta yerleştiler.

Rus İmparatorluğu İran’da kalıcı bir nüfuz elde ettikten sonra ancak 19. yüzyılın son çeyreğinde Basra Körfezi limanlarıyla münasebet tesis etme fikrine yeniden geri döndü.

Bu yeni topraklarda Rus varlığının genişlemesine destek olanlar ise geleneksel bir şekilde İmparatorluk konsoloslukları olacaktır. Yerli girişimcilerin ticari ve sair çıkarlarının korunmasını bunlar sağlayacaktır. Arap topraklarına nüfuz edilebilmek için ilk adım Bağdat Konsolosluğu’nun açılması oldu. Oluşturulan bu yeni yapının görevi piyasaya dair sistematik bir çalışma yapmak ve kumaş, gaz yağı (kerosen), şeker gibi yerli malların buradaki satışını gerçekleştirmek için gerekli koşulları meydana getirmektir. Daha sonra ise ihracat çeşitliliği oluşacağından ve yerli üreticinin desteklenmesi gerekeceğinden kendilerine ait kredi ve finans müesseselerini kurmaları zorunluluğu doğacaktır. Bu konuya dair ilginç bir gerçek 1896 yılında Konsolos V. Mashkov tarafından kayıtlara geçilmişti. Şehinşah Bankası’nın %2.4’lük işlemine mukabil İran-İrak transitine hizmet veren Rus Moskova Bankası’nın transferleri %76 düzeyine ulaşmıştı. Bu da sadece 5 bin Sterlin gibi küçük bir meblağa tekabül etmekle birlikte Mezopotamya pazarında Rus mallarının iş hacminin oldukça istikrarlı bir seyir takip ettiğini gösteriyordu. 1898 yılında Bağdat temsilcilikleri, Basra Körfezi limanlarına Rus gaz yağı satışını organize etmekte başarılı oldu.¹² 1898-1900 dönemi için yılda ortalama 44.214 sandık gaz yağı ithal edilmişti.¹³ 1903 yılına gelindiğinde ise satılan malların sayısı 80 bin sandığa ulaşmıştı.

İhracatta sağlanan artışın Hindistan’ın ulusal burjuvazisinin temsilcisi olan tüccar Hacı Allayan Memeni’nin çabaları sayesinde elde edilmesi dikkat çekicidir. Sandıklar Londra-Bombay ve Karaçi hattı üzerinden tüm pazarlara dağıtıldıkları yer olan Basra’ya ulaştırılıyordu. Gaz yağı fiyatının pazarda 2 Ruble 36 Kopek’ten 3 Ruble 15 Kopek’e varana kadar dalgalanması ve pahalı olması, ürünün bu güzergah üzerinden sevk edilmesinden ileri geli-

8 V. A. Ulyanitskiy, *Snoşeniya Rossii so Sredney Azieyu i İndieyu v XVI-XVII vv.* (Moskva: 1889), 56.

9 E. V. Anisimov, *Vremya Persovskih Reform* (London:1989).

10 Danimarkalı. (Ç. N).

11 Yazarca kastedilen I. Petro’nun ölümüdür. Osmanlı tarihinde ekseriyetle “Çar” unvanına sahip kimseler olarak anılan Rus hükümdarları, Çar I. Petro’nun hakimiyeti zamanı olan 1721’den itibaren “İmparator” unvanını kullanmaya başlamış ve Rusya bir İmparatorluk olarak konumlandırılmıştır. (Ç. N).

12 Bağdat muhtemelen Rusların bir dağıtım noktası haline getirilerek söz konusu malzeme buradan diğer liman şehirlerine satılıyor/naklediliyordu. (Ç. N).

13 Basra’daki Rus Konsolosunun 12 Aralık 1901 tarihli gizli raporunun kopyası. Arhiv Vneşney Politiki Rossiyskoy İmperii (AVPRI), F. 151, Op. 482, D. 364, 52v.

yordu.¹⁴ Bu sebeple Konsolosluk, hem gaz yağı fiyatınının 1.6-2 Ruble'ye kadar bir fiyat bandına düşmesine imkân tanıyacak hem de arz artışı sağlayarak yeni bir rota teklifiyle gaz yağının Batum üzerinden gelmesini önerecekti.

Rusların Körfezin limanlarında gaz yağı ile ilgili olarak gerçekleştirdikleri operasyonların başarılı olması, Hintli tüccarların tekstil ürünlerini Rusların ihracat siciline dahil etmelerine izin vermişti. Başlangıçta Ruslar kumaşları Hindistan'a İran bölgesi vasıtasıyla Herat ve Afganistan üzerinden taşıyorlardı. Daha sonra ise Basra Körfezi limanları aracılığı ile daha uygun bir yol oluşturuldu. Böylece ilk kez Vikula Morozov 1897'de Moskova Fabrikası'ndan bir Rus yarı kumaşını (pamuklu kadife) Meşhed'den Buşehr vasıtasıyla Bombay'a getirmişti. Sevkiyattaki malların miktarı az olmasına rağmen kalitesi müşterilerin yüksek talebini karşılamıştı. Bunu 1898 yılında 8, sonraki yıl 20 ve 1900'de ise 40 partiden oluşan malların sevkiyatına dair siparişler dizisi izledi. Aşkabat, Meşhed ve Bender Buşehr üzerinden Bombay'a ulaşan bir yarım kumaşın (100 arşın)¹⁵ navlun bedelinin emtia fiyatınının %20'sine tekabül ettiği unutulmamalıdır. Delhi'de ikamet eden İran asıllı Meşhedli Muhammed İsmail ve Gulyam Nebi'nin naklettiklerine göre Moskova'da 36 Ruble olan bir parça kumaşın nakliye masrafı 6 Ruble 70 Kopek'e denk geliyordu.¹⁶

Bağdat'taki Konsolos Basra Körfezi'ne doğrudan bir Rus temsilciliği açılması imkanlarını incelemekle de görevlendirilmişti. Basra şehrini iki kez teftiş eden Konsolos G. Ovseenko burada bir temsilcilik ofisi açılmasının gerekli olduğu sonucuna varmıştı.¹⁷ Basra Körfezi'ne doğrudan bağlantısı olmayan Basra mahsusen seçilmişti zira Rus diplomasisi Britanya'nın Körfez'in herhangi bir limanında bir Rus noktası teşkiline karşı sergilediği direnişi aşamamıştı.

Konsolosluğun resmî açılışının arifesinde Rusya kendi malları için yerel girişimcilerin ve potansiyel müşterilerin ilgisini çekebilecek bir dizi sergi düzenledi. Öncelikle 1900'de Gilyak adındaki gambot, tüm limanlardan geçerek "Körfezin sadece Britanya savaş gemileri için erişilebilir olduğuna dair bölge halkı arasında kökleri derinleşmiş inançları, bayrağımızı göstererek sarsın" tavsiyesi ile Basra'ya gönderilmişti.¹⁸ Geminin hem Basra'da hem de Kuveyt'te çok sıcak bir şekilde karşılandığı belirtilmelidir. İkinci olarak ise ticaret vapuru "Kornilov", Rus firmalarının mümessilleri yerel fabrikalardan alınan numuneler ile Körfez'e bir "çıkarma" için gönderilmişti.¹⁹

Rus İmparatorluğu'nun Basra Körfezi'ndeki ilk girişimleri, İngiliz basınında Büyük Britanya'nın siyasi başarısızlıklarından Rus Konsolosluğu'nun sorumlu tutulduğu bir dizi suçlayıcı makalenin yayınlanmasına sebep oldu. 1898 baharında Bombay'da Farsça yayın-

14 Kastedilen direkt olarak Türkistan ve İran üzerinden değil, deniz yolu ile çok daha fazla kilometreleri aşarak gelinmesinden kaynaklı olarak nakliye ücretinin artması ve ürünün fiyatına yansımış olmasıdır. (Ç. N).

15 Bir kol açıklığı kadar uzunluğu (ortalama 70 cm) ifade eden ölçü birimi Rusçada da Türkçede olduğu gibi arşın olarak adlandırılmaktadır. (Ç. N).

16 Horasan Konsolosunun Bombay Konsolosuyla 22 Ekim 1900 tarihli yazışmasının kopyası. (AVPRİ), F. 194 (Missiya v Persii (1809–1913)), Op. 3, D. 367, 2-3.

17 İstanbul Büyükelçisinin Basra'daki müfettişi Adamov'a 31 Ağustos 1901 tarihli gönderdiği gizli talimatnamenin kopyası. (AVPRİ), F. 151, Op. 482, D. 364, 3.

18 İstanbul Büyükelçisinin Basra'daki müfettişi Adamov'a 31 Ağustos 1901 tarihli gönderdiği gizli talimatnamenin kopyası. (AVPRİ), F. 151, Op. 482, D. 364, 5.

19 İstanbul Büyükelçisinin Basra'daki müfettişi Adamov'a 31 Ağustos 1901 tarihli gönderdiği gizli talimatnamenin kopyası. (AVPRİ), F. 151, Op. 482, D. 364, 5.

lanan *Kevâkib-i Nâsiri* Gazetesi'nde, Bağdat'taki Rus Konsolosluğu faaliyetlerinin Büyük Britanya'ya karşı istihbarat ve sabotaj çalışması olarak yorumlandığı bir makale neşredildi. Bu makalede dikkati en çok çekense, yazarın bir tedbir olarak Konsolosluk personelinin tutuklanarak ülkeden sınırdışı edilmeleriyle ilgili bir çağrıda bulunmuş olmasıydı. Üstelik bu talebi sadece Osmanlı Devleti'ne ait Mezopotamya için değil İran için de dile getirmişti. Ayrıca makalede bu "sabotajcıların" yerel kıyafetler giyerek doktor veya tüccar gibi davranışlarını da vurgulamıştı.²⁰

Yapılan suçlamalardan bazılarında gerçeklik payı da vardı çünkü Bağdat Konsolosluğu güncel bilgileri toplamak için, Rus mallarını yerel pazarlara tanıtmakla ilgilenen yerel tüccarları işe almıştı. 1892 yılında Konsolos V. Mashkov Rus Dışişleri Bakanlığı'ndan bu tür serbest çalışanların kendilerini "yasal korumadan yararlanan Rus tebaası" olarak takdim etmelerine imkân tanıyacak tavsiye mektupları ve ilgili belgeleri sağlamasını önermişti.²¹ Mashkov'a göre böylesi bir önlem onlara, İran ve Osmanlı İmparatorluğu'nun kıyı bölgelerinde bulunan, İngiliz diplomatlarının elinde kukla olmuş yetkililerin tecavüzlerine karşı bir koruma olacaktır.²²

Rus İmparatorluğu'nun siyasî ve ticarî girişimleri Basra Körfezi'ndeki Britanya idaresi için ciddi bir tehdit haline gelmeye başlamıştı. Rus mallarının Rusya sınırlarının çok güneyine nüfuz edışı, Britanyalı tüccarların İran'daki Rus tesir sahasındaki faaliyetlerinden devamlı surette mahrum kalmalarını tetikledi. Bu durumu Britanyalı analistler de doğrulamaktaydı. 1900 baharında *Times of India* gazetesinde yayınlanan 1898-1899 döneminin mali ve ticari raporunda, İran'ın güneyinde kendilerine ait yollar olmadığı müddetçe Basra Körfezi'ndeki rekabette Britanya'nın tüm kuzey İran pazarlarını kaybedeceği vurgulanmaktaydı. Gazete aynı zamanda Rusya'ya komşu bölgelerde negatif eğilim gösteren Britanya ihracatındaki azalmaya da işaret ediyordu. Son 5 yıl içerisinde Bombay'dan Bender Abbas yoluyla Horasan'a yapılan ithalat 2,5 kat azalmıştı.²³

Büyük Britanya'nın pozisyonu her iki yönden de kötüleşmekteydi. Bir yandan da Tahran'daki Alman elçisi von Gaertner'in²⁴ girişimleri ile Hamburg'tan Buşehr'e bir deniz yolu ulaşımı mümkün olmuştu. Bağdat Rus Konsolosluğu V. Mashkov, Alman Şirketi "Werths Linie"nin "Aslan ve Güneş"²⁵ bandrasını altında yelken açabiliyor olmasına rağmen, asıl amacın "Almanya'nın Güneydoğu İran'daki ekonomik mevzileri fethetmesi" olduğunu ileri sürüyordu.²⁶ Almanya'nın bu arzusu Bağdat demiryolunun inşasına ilişkin Türk-Alman müzakerelerinin ortaya çıkmasıyla doğrulandı. Özellikle 1902 tarihli projelerden birinin bir yol bağlantısı inşası için Basra Körfezi kıyılarında 20 mil² [51km²] bir satın alımı içerdiği biliniyordu.

20 Kruglov'un Bağdat'taki Rus İmparatorluk Konsolosluğu'nun 13 Nisan 1898 tarihli İran'daki Rus Elçisi Byutsov'a verdiği rapor. (AVPRİ), F. 194, Op. 1, D. 1443, 25.

21 Bağdat'taki Konsolos V. Maşkov'un İran'daki Rus Elçisine yazdığı mektuptan alıntı. (AVPRİ), F. 194, Op. 1, D. 1675.

22 Bağdat'taki Konsolos V. Maşkov'un İran'daki Rus Elçisine yazdığı mektuptan alıntı. (AVPRİ), F. 194, Op. 1, D. 1675.

23 Horasan Baş Konsolosu'nun İran'daki Rus Elçisi Argiropulo'ya 29 Nisan 1900 tarihinde yazdığı mektup. (AVPRİ), F. 194, Op. 3, D. 363.

24 Günther von Gaertner-Griebenow (görev süresi: 1896-1898).

25 Aynı zamanda bir dönem Safevi Bayrağı da olan İran bayrağı kastedilmektedir. Dönemin Akdeniz ve diğer deniz aşırı ticaretlerinde diğer devletlerin tüccar gemilerinin Osmanlı flaması çekmesine benzer bir biçimde bu kimseler de İran bandrasını altında ticaret yapıyordu. (Ç. N).

26 Bağdat Baş Konsolosu Maşkov'un İran'daki Rus Misyonu birinci sekreteri A. N. Şeglov'a sunduğu 10 Nisan 1896 tarihli rapor. (AVPRİ), F. 194, Op. 1, D. 1443.

Almanya bu konuda Abdullah Körfezi ve Zübeyr Körfezi²⁷ gibi iki derin su koyuna erişimi olan Kuveyt'i tercih etmişti.²⁸

Öte yandan Rus teşebbüsleri Muskat'taki²⁹ meşhur Fransız-İngiliz çatışmasıyla aynı zamana denk geldi. Arap topraklarındaki siyasi inisiyatif ve nüfuzunun elden kaçmasından korkan Britanya Dışişleri Bakanlığı, bir dizi önlem ve tatbikat için ivedilikle harekete geçmişti. Böylece 1899 baharında Amiral Douglas ve Buşehr'deki Britanya Başkonsolosu'nun bulunduğu "Eclipse" adındaki askerî gemi Bombay'dan Basra Körfezi'ne geldi. Gemi; Basra, Muhammara, Kuveyt ve Ahvaz'ı ziyaret etti. Bağdat'taki Konsolos A. Kruglov'un rapor ettiği üzere Douglas'ın "ekibi" Arap şeyhleri, Şah'ın yetkilileri ve ticari temsilcilerle yaptıkları görüşmelerde, Muskat olaylarının Britanya'nın talep ettiği ilk anda sükûn bulduğuna ve Fransızlar tarafından ele geçirilen toprakların iade edildiğine dair söylentiler yaymışlardı.³⁰ İkinci olarak İngiliz entrikalarından dolayı Basra Valisi Ali Muhsin görevinden azledildi ancak "Gilyak" gemisi için sıcak bir karşılama tertip ettiğinden Rus İmparatorluğu hükümeti tarafından 1. dereceden St. Anna nişanı ile ödüllendirildi.³¹ Üçüncüsü, Buşehr limanına giriş esnasında Kornilov gemisi Britanya subayları tarafından alenen denetime tabi tutuldu ve mürettebat maksatları ile rotaları hakkında sorgulandı. Cevaplar özel bir deftere kaydedilmişti. Basra'daki Rusya Konsolosu ise haklı bir biçimde bu olayların amacının bölge halkının gözünde ülkesinin prestijini düşürmek olduğuna inanıyordu.³² Kruglov³³ genel olarak 19. ve 20. yüzyılın başındaki durumu oldukça doğru bir şekilde değerlendirmişti. "Hindistan dolaylarındaki Rus etkinliğinden ürken Britanya'nın, bir yabancıнын her adımına hatta daha da fazlası Rusların her bir adımına gözlerini dört açarak bakıyorlar" yazıyordu.³⁴

Bölge halkının tepkilerinde iktidarın gözle görülür bir biçimde etkisi olduğunu fark etmiş olan Rusya Dışişleri Bakanlığı, İngiliz provokasyonlarına yeterince cevap vermişti. 1901 yılında Basra Körfezi'nin limanlarını ziyaret ettiği vakit Varyag Kruvazörü Kuveyt'te, iletişim sağlama ve devriye vazifelerini ifa eden İngiliz savaş gemisi Pomona'nın yanına demirlemişti. Modern bir kruvazör ile karşılaştırıldığında Pomona acınası bir halde görünüyordu. Dost bir limana giren gemiler için yapılan 21 pare top atışı ile selamlama, karşılanmanın tesirini arttıran unsurlardan olmuştu. Buşehr'deki şiddetli yağmura rağmen Varyag yaklaşık 6 mil [10km] mesafede demir atmıştı. Gemi, Vali Mirza Halil Han ile birliklerin kumandanı Fatihü's-Sultan dahil olmak üzere tüm vilayet ileri gelenlerince ziyaret edilmişti.

27 Bugün Irak topraklarında yer alan Khor ez-Zubeyr, ülkenin Basra Körfezi ile bağlantısını sağlayan önemli limanlardan biridir. Güneyinde, Irak-Kuweyt sınırında yer alan Khor Abdullah bulunur. Aynı halîç üzerinde yer alan her iki nokta da deniz seviyesinin liman yapımına müsait olması bakımından mühim bir konumdadır. (Ç. N).

28 Rodrigues, *Arabskie Monarhi v XX veke*, 322.

29 Fransız-İngiliz ihtilafının nedeni, Paris'in 1898'de Muskat Sultanı Faysal ile Basra Körfezi'ndeki Fransız savaş gemileri için bir kömür istasyonu kurulması konusunda imzaladığı imtiyaz anlaşmasıydı (Bender sorunu). Şubat 1899'da Büyük Britanya'nın savaş gemileri Muskat limanına girmiş ve Sultanı Fransız-Muskat anlaşmasını iptale zorlamıştı.

30 Bağdat'taki Konsolos A. F. Kruglov'un İran'daki Rus Elçisi Argiropulo'ya 17 Mart 1899 tarihli olan raporu. (AVPRİ), F. 194, Op. 1, D. 1446, 2-3.

31 İ. A. Zinoviyev'in 28 Eylül / 11 Ekim 1901 tarihli gizli gönderisi. (AVPRİ), F. 151, Op. 482, D. 364, 9.

32 Bağdat Elçisi Adamov'un, İstanbul Büyükelçisi İ. A. Zinoviyev'e 1 Kasım 1901 tarihli gizli raporunun nüshası. (AVPRİ), F. 151, Op. 482, D. 364, 6.

33 A. Kruglov, tespit edebildiğimiz kadarı ile sadece Bağdat konsolosudur. Bağdat Konsolosluğu'ndan sonra Halep Rus Konsolosluğu'na atanmıştır. Ancak hiçbir zaman Basra Konsolosu olmamıştır. Yazarın bir önceki cümlede vermiş olduğu Basra Rus Konsolosu ifadesine nazaran Kruglov'un burada görevli olduğu düşünülmemelidir. (Ç. N).

34 Bağdat Konsolosu A. F. Kruglov'un Rusya'nın İran Elçisi Argiropulo'ya 17 Mart 1899 tarihli gönderdiği rapor. (AVPRİ), F. 194, Op. 1, D. 1446, 3v.

Halk özellikle kruvazörün savaş projektörleriyle tertip ettiği şehrin gece aydınlatmasından etkilendi. Rus Konsolosu'nun aktardığına göre "Basra Körfezi'ne bir Rus Kruvazörünün gelişiyle ilgili söylentiler Şiraz ve İsfahan'a kadar ulaşmış, Dübey (Dubai), Resül'l-Hayme ve Ebüzabi (Abudabi)'ye kadar tüm Arap kıyıları boyunca her yerde bölge halkı arasında ilgiyle karşılanmıştı. Halk çok yakın bir zamana kadar sadece ismiyle tanınan Rusya'nın engin gücüne saygı göstermekteydi".³⁵

İmparatorluğun taktikleri meyvesini verdi. 1900'de Buşehr'i ziyaret eden "Siegfried" gemisi yükünü gecikmeden boşaltmayı başarmakla kalmadı, aynı zamanda geri dönüş yolculuğu için yerel pazardan ürünlerle navlun da buldu.³⁶ Rusya'nın Tahran Elçisi K. E. Argiropulo sürdürülebilir bir deniz bağlantısı oluşturmak için Lenge, Bahreyn ve Kuveyt limanlarının gemilerin zorunlu demirleyebilecekleri yerler arasına dahil edilmesi ve Basra'da da demirlemenin kolaylaştırılması gerektiğine inanıyordu. Rus nakliyesinin taşıma kapasitesinin artırılmasını ve böylece Körfez'de kendi küçük gemilerinin bulundurulmasını önermekteydi. Böylelikle gemiler Fav'daki³⁷ akıntıyı geçebilecek ve yükleme noktalarına Bağdat'ı da dahil edebileceklerdi.

Basra Körfezi bölgesinde Rus politikasının yoğunlaşması yerel şeyhlerle karşılıklı temasın artmasına da neden olmuştu. Basra Konsoloslugu'nun açılışı arifesinde Rus araştırmacı Syromyatnikov Kuveyt'i ziyaret etmiş, burada Mübarekü's-Sabah ve veliahtı Şeyh Cabir ile özel bir görüşme yapmıştı. Odessa-Basra hattında bir buharlı gemi trafiğinin organize edilmesi projesi Şeyh Mübarek'in ilgisini çekmiş ve Şeyh, aktarma noktalarından biri olarak Kuveyt'i önermişti.³⁸ Syromyatnikov'a göre Şeyh Mübarek ile ilişkilerin kurulması, sadece Kuveyt'te değil aynı zamanda geleneksel olarak Kuveyt'le ilişkili Riyad ve Hail gibi pazarlarda yıllık olarak Rus kumaşlarının, şekerinin ve gaz yağının 3-4 bin deveden oluşan 20 kervan vasıtasıyla istikrarlı bir şekilde satılabilmesini mümkün kılmıştı.³⁹

1901 yılına gelindiğinde, imparatorluğun Tahran elçisinin tavsiyeleri dikkate alınarak Odessa-Basra ticaret hattı kurulmuştu. Hattın hizmet verebilmesi içinse özel olarak Rusya Denizcilik ve Ticaret Derneği (ROPİT) bir Ortadoğu şubesi açmıştı. Yıllık 4-5 kez düzenli olarak seyrüsefer yapılması gerekiyordu. Aynı yıl açılan Basra Başkonsoloslugu tarafından ticari işlemlerin hukuki zemin dahilinde yapılması ve desteklenmiş olması sağlandı. Bununla eş zamanlı olarak konsolosluk evvelden Rus buharlı gemi ortaklığı lehine kabotajın kabul edilmesini sağlamak için Türk buharlı gemi şirketi olan "Umman" ile görüşmelerde bulunmuştu.⁴⁰

Bu yeni konsoloslüğün görevi Basra Körfezi bölgesinde "Britanya'nın siyasî ve ekonomik planlarına kayıtsız kalmanın imkânsızlığı nedeniyle" bölge halklarının imparatorluk ile ticarî ilişkilerini kuvvetlendirmek, Rus Devletinin ekonomik ve siyasî hedeflerini karşıla-

35 11 Ocak 1902'de Rusya'nın Buşehr İmparatorluk Konsoloslugu yöneticisinin raporunun kopyası. (AVPRİ), F. 151, Op. 482, D. 365, 8.

36 K. E. Argiropulo'dan Rusya Dışişleri Bakanlığı'na 5 Aralık 1901 tarihli gönderi. (AVPRİ), F. 151, Op. 482, D. 364, 29.

37 Fırat ve Dicle nehirlerinin birleşerek oluşturduğu Şattü'l-Arap'ın Basra Körfezi'nden denize döküldüğü noktada yer alır. Bağdat'a değin iç kesimlere kadar uzanan bu su yolunun ağızını tuttuğu için stratejik bir mevkiye sahiptir. (Ç. N).

38 Bağdat'taki Konsolos A. F. Kruglov'un İran'daki Rus Misyonunun birinci sekreteri olan D. A. Nelidov'a 19 Ekim 1900 tarihli raporu. (AVPRİ), F. 194, Op. 1, D. 1446, 52-55.

39 Bağdat Konsolosu V. Maşkov'un İran'daki Rus Elçisine yazdığı mektuptan bir alıntı. (AVPRİ), F. 194, Op. 1, D. 1675, 56.

40 K. E. Argiropulo'nun Rus Dışişleri Bakanlığı'na 5 Aralık 1901 tarihli gönderisi. (AVPRİ), F. 151, Op. 482, D. 364, 29v.

mak amacıyla bölgeye dair etnografik, siyasi ve iktisadi incelemelerde bulunmaktı.⁴¹ Bir İran limanı olan Muhammara'ya özel bir dikkat gösterilmeliydi. İstanbul'daki büyükelçi, Basra Konsolosu A. A. Adamov'a verdiği gizli talimatta "ilk fırsattan istifade edilerek Muhammara Şeyhi Muizzü's-Saltana⁴² ile kişisel, yarı-resmi ilişkilere girmenizi çok faydalı buluyorum" demekteydi.⁴³ Ancak İmparatorluk önceki başarılarının devamını getiremedi. Bunun nedeni böyle uzak bir mesafeden transit geçişleri organize etmenin getirdiği olumsuz koşullardı. Basra Körfezi'ni Rusya'nın merkezi sanayi bölgelerine bağlayabilecek kara ve demir yollarının eksikliği tüm yükü deniz trafiğine kaydırmıştı. Boğazlar ve Süveyş Kanalı'ndan yapılacak geçişlerin vergi ve siyasi bakımdan oluşturacağı yüksek riskler ise bu güzergahı hiç de çekici kılmıyordu. Sonuç olarak 1904'ten 1913'e kadar, tüm çabalarına rağmen ROPİT'in ticarî cirosunda gözle görülür bir artış olmadı. Dahası 1905'ten 1912'ye kadar düşüş göstermiş ve 1913 yılı itibarıyla de tüm bölgenin toplam bilançosunun yalnızca %1'ine tekabül eden bir vaziyet almıştı. Bu bağlamda ROPİT'in bölge şube müdürü Yüzbaşı Gérard Rus ticaretini artırmak için tedbirler alınması gerektiğini devamlı surette hatırlattı. Fakat gerçekte hiçbir şeyin değiştirilmesi mümkün değildi, İngiliz sermayesi Basra Körfezi'ndeki tek sermaye olarak duruyordu. 1910 yılına değin Hint kökenli İngiliz tüccarların Basra Körfezi'ndeki ithalat-ihracat işlemleri, bölgenin toplam cirosunun %83'üne tekabül ediyordu. İngiliz firmalarının ithalatın %55,7 ihracatın ise %35,3'ünü garantiledikleri Bağdat pazarında güçlenmekte olmaları, buradaki kuvvetli varlıklarının bir göstergesiydi.⁴⁴

İmparatorluğun konumu, İran'ın ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Arap vilayetlerindeki zorlu siyasi durumu nedeniyle ağırlaşmıştı. Görevlerine atandıkları ilk günlerden itibaren Rus diplomatlar, Britanya Dışişleri Bakanlığı'nın körüklemesi ile Arap şeyhlerinin milliyetçilik ve siyasi ayrılıkçılık düşüncelerinin günden güne arttığını kaydettiler. Özellikle Britanya gemilerinin periyodik olarak silah ve mühimmat kaçakçılığı yaptığı kaydedilmekteydi. Mashkov, St. Petersburg'a bu tür ithalatın ana noktalarının Arap kabileleri için Muskat ve Bahreyn, İran'ın içteki vilayetleri içinse Lenge ve Bender Abbas ve Mezopotamya için de Buşehr olduğunu rapor etmişti. Bağdat Konsolosunun ortalama tahminlerine göre Britanya Misyonunun bölgedeki modern silah arzı yıllık 4300 birime kadar çıkmaktaydı.⁴⁵

Körfezde Rus gemilerinin ortaya çıkmasının ardından "İngiliz Hindistan" şirketi vapurları ve savaş gemileri, Osmanlı tahtının ve İran tacının tebaası olan Kuveyt ve Muhammara şeyhleri için 21 pare top atışı ile selamlama yapmaya başlamışlardı.⁴⁶ Oysa bahriye teşrifatına göre yalnızca Muskat Sultanı gibi bağımsız bir hükümdar bu kadar sayıda top atışını hak edebilirdi. Misyonun Tahran'daki başı Argiropulo, Britanya'nın politik amaçlarını oldukça doğru bir şekilde: "Mısır ve Sudan'ı ele geçirmiş olduklarından aradaki kıyı

41 Bağdat'taki konsolos A. F. Kruglov'un İran'daki Rus Elçisi olan Argyropulo'ya 17 Mart 1899 tarihli raporu. r. (AVPRİ), F. 194, Op. 1, D. 1446, 2.

42 Muhammara Şeyhi Hazal Han'ın kullandığı bir unvan. Ayrıntılı bilgi için bkz. İdris Bostan, "Haz'al Han", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/107-108. (Ç.N)

43 İstanbuldaki büyükelçinin 31 Ağustos 1901'de Basra Konsolosluğu'ndaki müfettişi Adamov'a gönderdiği gizli talimatın bir kopyası. (AVPRİ), F. 151, Op. 482, D. 364, 8.

44 V. L. Şapovalov, *Ekspansiya Angliyskogo Kapitala v Mesopotamii v Naçale XX v. Problemu Prepodavaniya i İzuçeniya İstorii Zarubejnih Stran* (Kursk: 1999), 1/102.

45 Bağdat Konsolosu V. Maşkov'un İran'daki Rus diplomatik misyonunun birinci sekreteri olan A. N. Şeglova verdiği 3 Nisan 1896 tarihli rapor. (AVPRİ), F. 194, Op. 1, D. 1864, 28v.

46 I. A. Zinovyev'in 26 Eylül / 11 Ekim 1901 tarihli gizli yazışmaları. (AVPRİ), F. 151, Op. 482, D. 364, 15.

şeridine de boyun eğdirerek Mısır ile Hindistan arasında kesintisiz bir bağlantı kurma isteği” şeklinde tanımlıyordu.⁴⁷

İmparatorluğun Dışişleri Bakanlığı, Rusya’nın konumundaki kırılmalığın farkında olduğundan Konsolos A. A. Adamov’a “bu bölgenin siyasi hayatına aktif katılımdan kaçınmasını” önermişti.⁴⁸ Hükümet bu tür faaliyetlerin Britanya’ya Osmanlı İmparatorluğu’nun iç işlerine müdahale etmek ve Arap vilayetlerinde Sultan ve Şah’ın topraklarını ele geçirmek için bir bahane vermesinden çekiniyordu.⁴⁹ Bu, Kuveyt Şeyhi Mübarekü’s-Sabah’ın Adamov’a yaptığı Rus himayesi teklifinin reddedilmesini açıklamaktadır. Ticarî beklentilere rağmen İmparatorluğun Dışişleri Bakanlığı Konsolos’a, “maceralara karışmamasını” tavsiye etmişti. Konsolosun Kuveyt Şeyhi ile münasebetlerine dair verilen tavsiye ilginçti – vaatlerle aldatmak ama sempatisini kazanmak için umuttan da mahrum etmemek.⁵⁰ Bu strateji doğrultusunda Şeyh Mübarek’e Kasım 1902’de askeri bir kruvazör olan Askold’un komutanı, birinci dereceden yüzbaşı Reitsenshtein tarafından bir ziyaret gerçekleştirildi.⁵¹ Boyarin ve Infernet kruvazörlerinin Şubat 1903’te Basra Körfezi’nin Buşehr, Kuveyt, Lenge, Bender Abbas ve Muskat gibi ana limanlarını ziyaret eden Rus-Fransız ortak seferi de daha az dikkate değer değildi.⁵²

1901 Haziran’ında Genelkurmay subaylarından Serebryannikov bölgedeki gergin İngiliz-Fransız ve İngiliz-Rus ilişkilerini dikkate alarak durumu değerlendirmek üzere İran’ın güney limanlarına gönderilmişti. Bundaki temel gaye “sorunlu” olan İran vilayetlerinde ve İngilizler tarafından kontrol edilen limanlarda olayların gelişmesine yönelik askeri bir senaryo için olasılıkların belirlenmesiydi. Bu subay coğrafya cemiyetinin üyelerinden birisinin kendisine verdiği belgeler sayesinde Reşt – Tahran – Kum – Şuşter – Bender Buşehr – Çahbar yolunu takip etmişti. Ancak Arap toprakları hakkında güvenilir bilgiye ihtiyaç duyulması üzerine güzergahta değişiklikler yapılmıştı. Serebryannikov Rusya’dan ayrılarak Burucerd’e, buradan Kirmanşah’a, Kirmanşah üzerinden Osmanlı vilayetlerinden Puşt Kuh’a ve oradan da Basra, Bağdat ve Muhammara’ya gitmişti. Yüzbaşı Rusya’ya, oradaki yerel konsolostan ek talimatları ve raporları aldığı Hindistan (Bombay) yoluyla dönmüştü. Görünüşe göre Serebryannikov’un elde ettiği bilgiler oldukça rahatlatıcı bir miiyettediydi ve Rusya Dışişleri Bakanlığı, Britanya karşıtı herhangi bir önlem almamıştı.

Rus İmparatorluğu’nun Basra Körfezi’ndeki ilk siyasi ve ticarî girişimlerinin tamamen başarısız olduğu söylenemez. Bölgedeki değişen güç dengesi Britanya parlamentosunda ciddi siyasi tartışmalara yol açmıştı. 1902’nin başlarında Doğu’ya yolculuk yapan ünlü seyyah Walton tarafından başlatılan tartışma, “drift policy”nin değişimine zemin hazırla-

47 25 Eylül 1899 tarihli K. E. Argiropulo’nun Rus Dışişleri Bakanlığı’na olan gizli raporu. (AVPRİ), F 151 (Politarhiv), Op. 482, D. 3181, 10.

48 İstanbuldaki büyükelçinin 31 Ağustos 1901’de Basra Konsolosluğu’ndaki müfettişi Adamov’a gönderdiği gizli talimatın bir kopyası. (AVPRİ), F 151, Op. 482, D. 364, 6.

49 İstanbuldaki büyükelçinin 31 Ağustos 1901’de Basra Konsolosluğu’ndaki müfettişi Adamov’a gönderdiği gizli talimatın bir kopyası. (AVPRİ), F 151, Op. 482, D. 364, 6.

50 İstanbuldaki büyükelçinin 31 Ağustos 1901’de Basra Konsolosluğu’ndaki müfettişi Adamov’a gönderdiği gizli talimatın bir kopyası. (AVPRİ), F 151, Op. 482, D. 364, 7.

51 Müfettiş G. Ovseenko’nun Buşehr’den 8 Nisan 1903’te gönderdiği raporundan bir alıntı. (AVPRİ), F 151, Op. 482, D. 366, 3v.

52 Müfettiş G. Ovseenko’nun Buşehr’den 8 Nisan 1903’te gönderdiği raporundan bir alıntı. (AVPRİ), F 151, Op. 482, D. 366, 3.

miş ve Rusya ile yapıcı bir diyalogun başlangıcı olmuştu.⁵³ Teklifin sahibi, liberal Norman ve bağımsız muhafazakâr Sir Albert Rollit tarafından desteklenen Britanya'nın gelecekteki Dışişleri Bakanı Lord Edward Grey'di. Lord Gray'e göre bölgedeki Britanya çıkarlarını korumak için olayları gözlemlemekten ibaret olan mevcut taktik en kötü seçimlerden biriydi. Tartışmanın sonuçlarını özetleyen Dışişleri Bakan Yardımcısı Viscount Cranborne, Büyük Britanya'nın toprak iddialarının sınırlarını ana hatlarıyla ortaya koyan isim oldu. Ona göre: "Donanmasının gücüne istinaden Britanya, Basra Körfezi ve Hint İmparatorluğu'na komşu vilayetlerdeki önceliğinden vazgeçemezdi."⁵⁴ Böylece Britanya diplomasisinin genel siyasi çizgisi oluşmuş, daha sonra 1907 anlaşmasında da tescilleneceği üzere Rus-Britanya ilişkilerinde "statükonun" korunacağı açıklanmıştı.

Elbette anlaşma sömürge sorunlarında İngiliz-Rus çatışmalarının ortadan kaldırılması anlamına gelmiyordu. Aksine, I. Dünya Savaşı'nın arifesinde Britanya ihracatı Basra ve Bağdat üzerinden İran'ın Rus kontrolündeki vilayetlerine akmaya başladı. 1911-1912'de Basra ve Bağdat'tan Hanekin-Kirmanşah güzergahı üzerinden İran'a 3.1 milyon pound değerinde mal teslim edilmiş ve 1913'te İngiliz mallarının akışı 7.4 milyon pounda çıkmıştı.⁵⁵

Basra Körfezi bölgesindeki tüketicinin yüksek kaliteli Rus mallarıyla buluşması ise Sovyet hükümetleri zamanında karşılıklı menfaate dayalı iş birliğinin inşası sürecini kolaylaştırdı.

Araştırma & Yayın Etiği: Bu makale, en az iki kör hakem tarafından incelenmiş ve *iThenticate* taramasıyla intihal ve benzerlik raporu oluşturulmuştur. Makale, araştırma ve yayın etiğine uygundur.

Etik Beyanı & Çıkar Çatışması: Bu makalenin mütercimi çıkar çatışması bildiriminde bulunmamış, makalenin hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik kaidelere uyulduğunu ve yararlanılan tüm çalışmalara atıf yapıldığını beyan etmiştir. Açık erişimli bu makale, [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) lisansına sahiptir.

Research & Publication Ethics: Two or more blind peers reviewed this article, and an *iThenticate* scan generated a report for potential plagiarism and similarity. The article complies with research and publication ethics.

Ethical Declaration & Conflict of Interest: The translator of this article declares no conflict of interest, and the article follows scientific and ethical principles and cites all the sources appropriately.

This is an open-access article under the [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) license.

53 1902 yılı Ocak ayında G. A. Grebenets'in Rusya İmparatorluğu Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği yazı. (AVPRİ), F. 151, Op. 482, D. 364, 23-25v.

54 1902 yılı Ocak ayında G. A. Grebenets'in Rusya İmparatorluğu Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği yazı. (AVPRİ), F. 151, Op. 482, D. 364, 26.

55 M. A. Kamal, *Natsionalno-Ocvoboditelnoe Dvijenje v Irakskom Kurdistanе(1918–1932)* (Baku: 1967), 28, 33, 48.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Arhiv Vneşney Politiki Rossiyskoy İmperii (AVPRİ) [Rus İmparatorluk Dış Politika Arşivi]: F. 144/488 – 588; F. 151/482 – 364, 365, 366, 318; F. 194/1 – 1443, 1446, 1675, 1864; F. 194/3 – 363, 367.

Tetkik Eserler

Anisimov, E. V. *Vremya Petrovskih Reform* [Petro Dönemi Reformları]. London: 1989.

Ireland, P.W. *Iraq, A Study in Political Development*. London: 1937.

Kamal, M. A. *Natsionalno-Osvoboditelnoe Dvijenie v Irakskom Kurdistane (1918–1932)* [Irak Küristanı'nda Ulusal Bağımsızlık Hareketi (1918–1932)]. Baku: 1967.

Antonova, K. A. *Novaya İstoriya İndii* [Hindistan'ın Yeni Tarihi]. Moskva: 1961.

Rodriges, A. M. *Arabskie Monarhi v XX veke: Ekonomika, Politika, Sotsialnaya Struktura* [20. Yüzyılda Arap Monarşileri: Ekonomi, Siyaset, Sosyal Yapı]. New York: 2000.

Ulyanitskiy, V. A. *Snoşeniya Rossii so Sredney Aziyeu i İndieyi v XVI-XVII vv* [16 ve 17. Yüzyıllarda Rusya'nın Orta Asya ve Hindistan ile İlişkileri]. Moskva: 1889.